

ΑΓΓΕΛΟΣ Π. ΜΑΤΘΑΙΟΥ

Παρατηρήσεις εις έκδεδομένα Ἀττικά ψηφίσματα (15ο τεύχος)

Στὸ 15ο τεύχος τῶν *Παρατηρήσεων εις έκδεδομένα Ἀττικά ψηφίσματα* σχολιάζεται τὸ ψήφισμα IG II² 404.

Τὸ ἑλλιπὲς ψήφισμα IG II² 404 (EM 7090) ρυθμίζει τὰ τῶν πόλεων τῆς Κέας. Σῶζονται δύο θραύσματα (*a*, *b*), συναρμοζόμενα ἴσως¹ καὶ συγκολλημένα, τῆς στήλης λευκοῦ μαρμάρου, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἦταν χαραγμένο τὸ ψήφισμα. Τὸ θρ. *a* βρέθηκε στὴν νότιο κλιτὺ τῆς Ἀκροπόλεως, τὸ *b* στὴν Ἀκρόπολη. Τὰ θραύσματα συνέδεσε ὁ U. Köhler.

Ἐκδ. *a* Σ. Α. Κουμανούδης, *Ἀθήναιον* 5 (1876) 519-520, ἀρ. 3· *b* A. R. Rangabé, *Antiquités Helléniques* II, Athènes 1855, 773 (IG II 232)· *a*, *b* IG II 5, 135f· IG II² 404· F. G. Maier, *Griechische Mauerbauinschriften* I, Heidelberg 1959, ἀρ. 37 (SEG 19, 50)· M. Dreher, Zu IG II² 404, dem athenischen Volkbeschluss über die Eigenstaatlichkeit der keischen Poleis, *Symposion* 1985, 263-281 (SEG 39, 73)· Ἄ. Π. Ματθαίου, στὸν τόμο *Πολιτεύεσθαι τοὺς Κεῖους κατὰ πόλεις*, ἐπιμ. Μαρία Λαγογιάννη-Γεωργακαράκου, Ἀθήνα 2007, 42-43 (SEG 58, 97).

Πρὸ βλ. A. Pridic, *De Cei insulae rebus*, Dorpat 1892, 35-36· Fr. Hiller de Gaertringen, IG XII 5 p. XV, 1278· E. Schweigert, *Hesperia* 8 (1939) 14, σημ. 1· D. M. Lewis, *Hesperia* 28 (1959) 244· τοῦ αὐτοῦ, *ABSA* 57 (1962) 3-4 (SEG 21, 254)· J. Velissaropoulos, *Les nauclères grecs. Recherches sur les institutions maritimes en Grèce et dans l'Orient hellénisé*, Genève – Paris 1980, 210-211 (SEG 30, 88)· J. Cargill, *The Second Athenian League*, Berkeley – Los Angeles 1981, 61, 134-2.135 καὶ σημ. 13, 137 καὶ σημ. 18 (SEG 31, 73)· M. H. Hansen, *GRBS* 23 (1983) 346 (SEG 32, 71)· P. J. Rhodes, *The Athenian Boule*, Oxford 1983, 73 καὶ σημ. 1, 261· P. Brun, *Eisphora, Syntaxis, Stratiotika: Recherches sur les finances militaires d'Athènes au IVe siècle av. J.-C.*, Paris 1983, 74-93 (SEG 34, 259)· R. Develin, *Athenian Officials 684-321 BC*, Cambridge 1989, 297· P. Brun, *ZPE* 76 (1989) 123-124, 137 (SEG 39, 866)· Ph. Gauthier, *Bull. ép.* 1990, 277· M. Dreher, *Hegemon und Symmachoi. Untersuchungen zum Zweiten athenischen Seebund*, Berlin 1995, 45-51; G. Reger, στὸν τόμο *Kea – Kythnos. History and Archaeology* (1998), 637· τοῦ αὐτοῦ, στὸν τόμο *An inventory of archaic and classical poleis*, M. H. Hansen – T. H. Nielsen (eds), Oxford 2004, 748-750· P. Brun, *ZPE* 147 (2004) 72-78 (SEG 54, 113)· Ph. Gauthier, *Bull. ép.* 2005, 202· B. Rutishauser, *Athens and the Cyclades*.

Εὐχαριστῶ τὴν Γεωργία Μαλούχου, διότι ἐδιάβασε τὸ κείμενό μου καὶ μὲ προφύλαξε ἀπὸ σφάλματα, καθὼς καὶ γὰ τὴν ἐκδοτικὴ φροντίδα.

1. Φαίνεται νὰ ὑπάρχη σημείο φυσικῆς ἐπαφῆς τῶν δύο θραυσμάτων ἐσωτερικά, πρὸς τὴν ὀπισθία πλευρά, ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι βέβαιον, διότι τὸ συνδετικὸ ὑλικό, μὲ τὸ ὁποῖο ἔχουν συγκολληθῆ τὰ θραύσματα, δὲν ἐπιτρέπει νὰ τὸ διακριβῶση κανεὶς.

Economic Strategies, Oxford 2012, 179-181· C. Cooper, στὸν τόμο *Epigraphy and the Greek Historian*, C. Cooper (ed.), (*Phoenix Supplementary vol. 47*), Toronto 2008, 36-42 (*SEG 58, 97*).

Διὰ τοῦ ψηφίσματος ρυθμίζονται τὰ τῶν πόλεων τῆς Κέας καὶ οἱ σχέσεις των πρὸς τοὺς Ἀθηναίους κατὰ τρόπον, ὥστε νὰ ἐξασφαλίζεται καὶ ἡ πίστις τῶν Κείων πρὸς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηναίων, βλ. τὸν στίχ. 7: [δ]πως ἂν σαὶ ἦι Κέως τῶ[ι δῆμωι τῶι Ἀθηναίων]. Γίνεται μνεῖα (στίχ. 8-10) τῆς προσχωρήσεως τῶν τεσσάρων πόλεων τοῦ νησιοῦ (Ίουλίδος, Κορησσίας, Ποιήσεως, Καρθαίας) στὴν Β' Ἀθηναϊκὴ Συμμαχία, τῆς ἀναγραφῆς τοῦ ὀνόματος κάθε μᾶς στὴν στήλη τῆς Συμμαχίας (*IG II² 43*), καθὼς καὶ τῆς καταβολῆς τῆς *συντάξεως*,² δηλαδὴ τῆς συμβατικῆς ὑποχρεώσεώς τους ὡς μελῶν τῆς Συμμαχίας νὰ συνεισφέρουν γιὰ τὶς τυχόν πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις της, βλ. τοὺς στίχ. 8-12: [- -] αἰ πόλεις αἰ ἐγ Κέωι [- -] ἦλθον εἰς τὸ συνέδριον - - τῶ[ι δῆμωι τῶι Ἀθηναίων κατὰ πόλεις καὶ ἀνε[γ]ράφη [τῶν πόλ]εων ἐκάστης τὰ ὀνόματα | ἐν τῆι στή[λ]ηι καὶ σύντα[ξ]ιν συντ[εταγμέ]ναι εἰσίν.

Στοὺς στίχους 12-14 ὀρίζεται νὰ ἰσχύουν οἱ ὅρκοι καὶ οἱ συνθήκες, τὶς ὁποῖες συνῆψε ὁ Ἀθηναῖος στρατηγὸς Χαβρίας πρὸς τὶς πόλεις τῆς Κέας: [κυρ]ίους μὲν εἶναι τοὺς ὄρκ[ους] καὶ τὰς συνθήκας τῶ[ι δῆμωι τῶι Ἀθηναίων] ἄς συνέθετο Χαβρι[ας στ]ρατηγὸς ὦν πρὸς τὰ[ς πόλεις τὰς ἐγ Κέωι].

Οἱ ὅρκοι καὶ οἱ συνθήκες εἶναι οἱ μνημονευόμενες στοὺς στίχ. 17-23 τοῦ ψηφίσματος περὶ Ἰουλιητῶν *IG II² 111* τοῦ 363/2: ὅπως δ' [ἄ]ν κ[αί] οἱ ὄρκοι καὶ αἰ συνθήκαι, ἄς συνέθετο Χαβρίας ὁ στ[ρ]ατηγὸς κα[ί] ὤμοσε Κείοις ὑπὲρ Ἀθηναίων καὶ Κείων ὅς κα[τῆ]γαγον [Ἀ]θηναῖοι κύρια ὥσι, ἀναγ[ράψαι] τὸς στρατηγ[ὸς] τὸς [Ἰου]λιητῶν, ... ἐν στήλῃ λιθί[ν]ηι καὶ στήσαι ἐν τῶι ἱερῶι τῷ Ἀπόλλωνος τῷ Πυθίῳ, καθάπερ ἐν Καρθαίαι ἀναγεγραμμένα εἰσί.

Ἡ ἰδιαίτερη βαρύτης τοῦ ἐξεταζομένου ψηφίσματος (*IG II² 404*) γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Κέας προκύπτει ἀπὸ τοὺς στίχους 14-16: πολιτεύεσθαι [αὐτοῦ]ς κατὰ πόλεις κατὰ [τοὺς ὄ]ρκους καὶ τὰ[ς] συνθήκας καὶ τὰ ψηφ[ίσμα]τα τοῦ δήμου τοῦ Ἀ[θηναίων]. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐπιβάλλουν τὴν διάλυση τῆς ὁμοσπονδίας τῶν πόλεων τῆς Κέας καὶ ἀκολουθῶς τὴν αὐτόνομη πορεία τῆς κάθε μᾶς· εἶναι πρόδηλον ὅτι ὁ ἔλεγχος τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τῶν πόλεων θὰ γινόταν πλέον ἀποτελεσματικώτερος.

Ἡ χρονολόγησις τοῦ ψηφίσματος εἶναι ἀντικείμενο πολλῶν συζητήσεων ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν μεταξὺ τῶν ἐρευνητῶν. Ὁ Köhler, παρὰ τὸ ὅτι ἐπεσήμανε ὅτι τὸ περιεχόμενό του ἐνέπιπτε στὸν Συμμαχικὸ πόλεμο, λόγῳ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων τὸ χρονολόγησε μετὰ τὰ μέσα τοῦ 4ου αἰ.³ Τὸν Köhler ἀκολούθησε ὁ Kirchner, προσκομίζοντας ἓνα ἀκόμη στοιχεῖο ὑπὲρ τῆς

2. Γιὰ τὴν σημασία τῆς λ. βλ. Ἀρποκρ. s.v. σύνταξις· ... ἔλεγον δὲ καὶ τοὺς φόρους συντάξεις, ἐπειδὴ χαλεπῶς ἔφερον οἱ Ἕλληνες τὸ τῶν φόρων ὄνομα, Καλλιστράτου οὕτω καλέσαντος, ὡς φησι Θεόπομπος (*FgrHist* 115 F 98) καὶ Brun, *Eisphora, Syntaxis, Stratiotika*, 90-91, ὁ ὁποῖος καὶ ἐπρότεινε τὴν ἐρμηνεία πού ἀκολουθῶ στοῦ κείμενου, παραβάλλοντάς τὰ ἐξῆς χωρία· [Δημ.] πρὸς *Τιμόθεον* (49), 49: ἐκ γὰρ τῶν κοινῶν συντάξεων ἢ μισθοφορία ἦν τῶ στρατεύματι· *IG II² 123.11*: μισ[θῶ]ν ἐκ τῶν συντάξεων· *IG II³ 1, 295.30* (*II² 207 b.13*): τῶν συντάξεων τῶν ἐλ Λέσβωι· *IG II³ 1, 299* (*II² 213*).13-14: τὰ δὲ χρήματα τὰ ἐκ τ[ῆς] συντ[ῆ]ξως Μυτ[ιλ]ηναίων γινόμε[να]· (ἢ ἀνάγνωσις τοῦ ἐθνικοῦ ἀντὶ τῆς παλαιότερης τῶν *IG* [τοῖς φρουρ]ο[ῖ]ς εἶναι τοῦ S. Accame, *La lega ateniese del secolo IV a.C.*, Roma 1941, 135).

3. Ὡς στοιχεῖο ὑπὲρ τῆς χρονολογήσεως μετὰ τὰ μέσα τοῦ 4ου αἰ. θὰ ἔτεινε κάποιος νὰ προσκομίσῃ τὴν φράση ἔννο[μα] ἰκετεύειν (στίχ. 5), ἡ ὁποία ἀπαντᾷ πρῶτη φορὰ μετὰ τῶν σωζομένων Ἀττικῶν ψηφισμάτων τὸ 346/5, βλ. *IG II³ 1, 302.8, 24*· ἤδη ὁμοῦς ἡ φράση ἐμφανίζεται τὸ 404/3, μετὰ τὴν μόνη διαφορὰ

χρονολογήσεως αὐτῆς, τὴν μνεία τῆς ἡμέρας τοῦ μηνὸς στὴν κεφαλίδα τοῦ ψηφίσματος (στίχ. 2), ἢ ὅποια δὲν εἶχε μαρτυρηθῆ πρὸ τοῦ 338/7 στὰ μέχρι τότε γνωστὰ ψηφίσματα. Ὁ Hiller (*IG XII 5 p. XV*, 1278) ἐτοποθέτησε τὸ ψήφισμα περὶ τὸ 356 παραβάλλοντας τὸν στίχ. 7 πρὸς τὸ ψήφισμα περὶ Ἄνδρου *IG II² 123* (357/6), στίχ. 7-9: ὅπως [ἄ]ν Ἄνδ[ρο]ς ε[ἶ] σ[ᾶ] τῶι δ[ή]μωι τῶι Ἄθη[να]ίων [κα]ί τῶι δῆμωι τῶι Ἄνδριῶν. Τὸν Hiller ἀκολούθησε ὁ Schweigert, ἀφοῦ συμπλήρωσε τὴν ἡμέρα τοῦ μηνὸς στὸ ψήφισμα *IG II² 122.5* (357/6) καὶ ἦρε τὸ μέχρι τότε ἐμπόδιο τῆς χρονολογήσεως τῶν ψηφισμάτων πρὸ τοῦ 338/7 λόγῳ τῆς μνείας τῆς ἡμέρας στὶς κεφαλίδες. Ἀκολούθως χρονολόγησε τὸ ψήφισμα στοὺς χρόνους τοῦ Συμμαχικοῦ πολέμου. Πρὸς τὴν χρονολόγησιν τοῦ Schweigert ἔκλινε ὁ Lewis, *ABSA* 57 (1962) 4. Ὁ Maier τοποθέτησε τὸ ψήφισμα μεταξὺ τῶν ἐτῶν 362-350, προσκομίζοντας μίαν ἀσφαλῆ μαρτυρίαν μνείας τῆς ἡμέρας τοῦ μηνὸς καὶ μάλιστα ἀρκούντως προωιότερη, τὴν συνθήκη Ἀθηναίων καὶ Παρίων τοῦ 373/2, βλ. J. H. Oliver, *AJA* 40 (1936) 461-63, ἀρ. 2 (Rhodes – Osborne, *GHI 29-HOPOS* 17-21, 2004-9, 32-33, στίχ. 14-15). Τοὺς χρόνους περὶ τὴν ναυμαχία τῆς Νάξου (376) ἐπρότεινε ὁ Cargill, *The Second Athenian League*, 61, 134-135 καὶ σημ. 13, ὑποστηρίζοντας ὅτι οἱ ἀναφερόμενοι ὄρκοι καὶ συνθήκες (στίχ. 12-14) εἶναι ἐκείνες, διὰ τῶν ὁποίων οἱ πόλεις τῆς Κέας ἔγιναν δεκτὲς στὴν Β' Ἀθηναϊκῆ Συμμαχία.⁴ Τὸ ἔτος 363 προέκρινε ὁ Dreher χρονολογώντας τὴν συνθήκη πρὸ τοῦ ψηφίσματος περὶ τῶν Ἰουλιητῶν *IG II² 111* διότι ἐκεῖ (στίχ. 5-11, 15, 20, 44, καὶ 47-49) ἐμφανίζονται ἄρχοντες τῆς Ἰουλίδος, ἐνδειξὴ κατὰ τὸν ἐρευνητὴ τῆς διαλύσεως τῆς ὁμοσπονδίας· τὴν γνώμη του ἀπέρριψε ὁ Gauthier (*Bull. ép.* 1990, 277).⁵ Στοὺς χρόνους τοῦ Συμμαχικοῦ πολέμου ἀπέδωσε τὸ ψήφισμα ὁ Brun ἀκολουθώντας τὸν Schweigert.⁶ Ὁ Cooper προτίμησε τὰ ἔτη ἀμέσως πρὸ ἢ ἀμέσως μετὰ τὸ 363/2, ἐνῶ ὁ Rutishauser τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς δεκαετίας 370-360.

Ἡ φράσις⁷ Χαβρί[ας στ]ρατηγός ὦν (στίχ. 12) συνιστᾷ ἰσχυρὸ τεκμήριον τῆς χρονολογήσεως τοῦ ψηφίσματος.⁸ Κατ' ἀρχὰς ἢ μετοχῇ ὦν ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸν χρόνον τοῦ ρήματος (συνέθετο) ὑποδεικνύει ἀσφαλῶς ὅτι τὸ ἔτος, κατὰ τὸ ὅποιο ἐνεκρίθη τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν

ὅτι τὸ ἐπίθετο βρίσκεται στὸν ὑπερθετικὸ βαθμὸ, βλ. Ξεν. Ἑλλ. 2, 3.52: ἐγὼ δ', ἔφη (sc. Θηραμένης), ὦ ἄνδρες, ἰκετεύω τὰ πάντων ἐννομώτατα, μὴ ἐπὶ Κριτίᾳ εἶναι ἐξαλείφειν μήτ' ἐμέ, μήτε ὑμῶν ὄν ἄν βούληται...

4. Ὁ Brun, *ZPE* 147 (2004) 77, ἀντέκρουσε τὴν γνώμη τοῦ Cargill ἀντιπροτείνοντας ὅτι οἱ ἀναφερόμενοι ὄρκοι καὶ οἱ συνθήκες εἶναι ἐκείνες πού συνήψε μετὰ τοὺς Κείους ὁ Χαβρίας τὸ 363/2.

5. Ὁμοίως καὶ ὁ Brun, ὁ.π. (σημ. 4), 77.

6. Τὴν χρονολόγησιν τοῦ ψηφίσματος στὸν Συμμαχικὸ πόλεμον ἀκολουθεῖ καὶ ὁ G. Reger.

7. Γιά τὴν φράσιν πρβλ. Θουκ. 2, 13.1: Περικλῆς ὁ Ζανθίππου στρατηγός ὦν Ἀθηναίων δέκατος αὐτός, ... ὑποτοπήσας... προηγόρευε τοῖς Ἀθηναίοις... 2, 21.5: ... ἐκάκιζον ὅτι στρατηγός ὦν (sc. Περικλῆς) οὐκ ἐπεξάγοι... 2, 55.1: Περικλῆς δὲ στρατηγός ὦν καὶ τότε περὶ μὲν τοῦ μὴ ἐπεξιέναι τοὺς Ἀθηναίους τὴν αὐτὴν γνώμην εἶχεν... 4, 27.5: καὶ ἐς Νικίαν τὸν Νικηράτου στρατηγὸν ὄντα ἀπεσήμενεν (sc. Κλέων) ... 5, 52.2: καὶ τοῦ αὐτοῦ θέρους Ἀλκιβιάδης ὁ Κλεινίου στρατηγός ὦν Ἀθηναίων... ἐλθὼν ἐς Πελοπόννησον... τὰ τε ἄλλα συγκαθίστη περὶ τὴν συμμαχίαν...

8. Δὲν εἶμαι ὁ μόνος πού ἐπισημαίνω τὴν σημασίαν τῆς φράσεως γιά τὴν χρονολόγησιν τοῦ ψηφίσματος. Ἀναζητώντας στὸ διαδίκτυο μήπως ὑπάρχει ἀνηρητημένη ἢ ἐκδοσις τοῦ ψηφίσματος *IG II² 404* ἀπὸ τὸν M. Dreher στὸ *Symposion* 1985, βρῆκα τυχαίαν τὸ ἄρθρον τοῦ W. Duszyński, Athenian 'Imperialism' in the Fourth Century BCE. The case of Keos, *Electrum* 27 (2020) 117-130. (Στὴν πρώτη σελίδα τοῦ ἄρθρου ἐπάνω ἀπὸ τὴν ταυτότητα (*Electrum* 27 κλπ.) ἀναγράφονται τὰ ἑξῆς: «Accepted, unedited articles, published on line and citable. The final edited and typeset version of record will appear in the future.») Ὁ συγγραφεὺς στὴν σελ. 123 ἐπισημαίνει ὅτι λόγῳ τῆς φράσεως ἢ ἐπιγραφῆ πρέπει νὰ χρονολογηθῆ κάποιο διάστημα μετὰ τὰ γεγονότα τοῦ 363/2 π.Χ.

ψήφισμα (*IG* Π² 404), ὁ Χαβρίας δὲν ἦταν στρατηγός⁹ ἄλλως, ἐὰν δηλαδὴ ἦταν ἐν ἐνεργείᾳ στρατηγός, τὸ ὄνομα θὰ συνοδευόταν ἀπλῶς ἀπὸ τὸν κατὰ παράθεσιν προσδιορισμό, ὁ στρατηγός.¹⁰

Ὡστε τὸ ψήφισμα πρέπει νὰ χρονολογηθῆ μετὰ τὸ 363/2, ἔτος κατὰ τὸ ὁποῖο ὁ Χαβρίας ὡς στρατηγός τῶν Ἀθηναίων συνήψε τὴν συνθήκη καὶ ἀντήλλαξε τοὺς ὄρκους μὲ τοὺς Κεῖους (*IG* Π² 111.17-19), βλ. τὸ κείμενο ἀνωτ.

Κατώτατο ὄριο χρονολογήσεως τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι ὁ θάνατος τοῦ Χαβρίου τὸ 356 στὴν Χίο (Δημ. πρὸς Λεπτ. (20) 80-83· Διόδ. 16, 7.4· Πλουτ. *Φωκ.* 6, 1· *Nepos Chabr.* 4, 1· Kirchner, *PA* 15086, Davies, *APF* σελ. 560-561). Ἡ τυχὸν ἀντίρρησης ὅτι ἡ μνεία τῆς στρατηγίας τοῦ Χαβρίου ὑποδηλοῖ ὅτι, ὅταν ἐνεκρίθη τὸ ψήφισμα, δὲν ζοῦσε ὁ Χαβρίας, προσκρούει στὸ ἴδιο τὸ κείμενο· θὰ ἀρκοῦσε ὁ συντάκτης νὰ γράψῃ ἄς συνέθετο Χαβρίας. Θὰ ἐγκριτο τότε στὸν (ἀρχαῖο) σύγχρονο ἀναγνώστη, ὅταν ἐδιάβαζε τὸ ψήφισμα ἐπὶ τῆς στήλης, νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν φράση ἀναλόγως ἀπὸ τὸ ἐὰν ζοῦσε ἢ ὄχι ὁ Χαβρίας.¹¹

Ἐπειδὴ ἡ πρώτη μέχρι σήμερα γνωστὴ στρατηγία τοῦ Χαβρίου μετὰ ἀπὸ ἐκείνην τῆς Κέας εἶναι τὸ ἔτος 359/8 (βλ. Δημ. κατ' Ἀριστοκρ. (23) 171, ἐν συνδυασμῷ πρὸς Αἰσχ. κατὰ Κτησιφ. (3) 51-52 καὶ *Σχόλ. εἰς Αἰσχ.* 3, 51 (ed. Dilts)),¹² τὸ ψήφισμα πρέπει νὰ τοποθετηθῆ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 362/1 καὶ 360/59.

9. Κατὰ ταῦτα ἡ προταθεῖσα ἀπὸ τὸν Cargill χρονολόγησις, περὶ τὸ 376, δὲν εὐσταθεῖ, διότι τότε ὁ Χαβρίας ἦταν στρατηγός (βλ. Develin, *Athenian Officials*, σελ. 237 (377/6), 238 (376/5)).

10. Ἐκτὸς τοῦ χωρίου τοῦ ψηφίσματος *IG* Π² 111.17-18, τὸ ὁποῖο ἤδη παρέθεσα, πρβλ. τὰ ἐξῆς: *IG* Π² 108.9-10: [περὶ ὧν λέγει Τιμ]όθ[ε]ος ὁ στ[ρα]τ[ηγός]... 110.6-7: ἐπειδὴ Τιμόθεος ὁ στρατηγός ἀποφα[ί]ν[ει]... *IG* Π³ 1, 299 (Π² 213).6-8: περὶ ὧν λέγουσιν οἱ πρ[έ]σβεις τ[ῶν] Μυτιληναίων... | καὶ Φαῖδρος ὁ στρατηγός ἐ[πέ]στει]λεν...

11. Πρβλ. τὴν τυπικὴ φράση μνείας ψηφίσματος κατὰ τὸ ὄνομα τοῦ εισηγητοῦ ἢ τὴν ἀναφορά, στὶς προσθήκες (riders) τῶν ψηφισμάτων, στὸ κυρίως ψήφισμα κατὰ τὸ ὄνομα τοῦ εισηγητοῦ, *IG* Γ¹ 40.70-71, 68.27-28, 474.4-5, Ἀνδ. περὶ τῶν μυστηρίων 27: κατὰ τὸ Κλεωνύμου ψήφισμα χίλια δραχμαί, κατὰ δὲ τὸ Πεισάνδρου μύρια, (σημειώτεον ὅτι, ὅταν ἐκφωνήθηκε ὁ λόγος (400/399), οἱ δύο πολιτικοὶ εἶχαν πεθάνει ἀπὸ καιρῶ) 71: κατὰ ψήφισμα πρότερον γενόμενον ὃ εἶπεν Ἴσοτιμίδης· *IG* Π² 216 fr. a.13 [κατὰ τὸ ψήφισμα ὃ] Ἀνδροτίων [εἶπε] ἐν συνδυασμῷ πρὸς fr. b.6· *IG* Π² 182.4-5· *IG* Π³ 1, 292.54-55: τὸδε τὸ ψήφισμα καὶ τὸ πρότερον τὸ | Φιλ[ο]κ[ρά]το[υ]· 304.7-8, [Δημ.] κατὰ Θεοκρ. (58) 17: λαβέ μοι τὸ ψήφισμα ὃ εἶπεν ἐν τοῖς φυλέταις Σκιρωνίδης· *IG* Π² 1544.30· 1492.108, 114-115· *IG* Π³ 1, 985.95-96: κατὰ τὸ πρότερον ψήφισμα ὃ Λύανδρος εἶπεν· 1539.5, *IG* Π³ 1, 1146.95-96: κλπ.

12. Τὸ ἔτος τῆς στρατηγίας τοῦ Χαβρίου συνάγεται ἐμμέσως. Ἀπὸ τὰ *Σχόλια εἰς Αἰσχίνην* εἶναι γνωστὸν ὅτι ἐπὶ Καλλιμήδους ἄρχοντος (360/59) ἐστάλη ὡς στρατηγός στὸν Ἑλλήσποντο ὁ Κηφισόδοτος. Ἡ ἦττα του σὲ ναυμαχία πρὸς τοὺς Λαμψακηνοὺς ὀδήγησε στὴν ἀπαγγελία κατηγορίας ἐναντίον του ἀπὸ τὸν Δημοσθένη ὡς προδότου καὶ δειλοῦ, γιὰ τὴν ὁποία ἐπεσεῖτο ἡ ποινὴ τοῦ θανάτου· ἀπέφυγε τὸν θάνατο, ἀλλὰ τοῦ ἐπεβλήθη χρηματικὴ ποινὴ πέντε ταλάντων. Βεβαίως εἶχε ἤδη ἀποχειροτονηθῆ (βλ. Δημ. κατ' Ἀριστοκρ. (23) 167 καὶ 169· ὁ Δημοσθένης ἀποδίδει τὴν ἀποχειροτονία καὶ τὴν καταδίκη του στὴν χρηματικὴ ποινὴ τῶν πέντε ταλάντων στὴν ἀγανάκτηση τῶν Ἀθηναίων γιὰ τοὺς ὄρους τῶν συνθηκῶν πρὸς τοὺς Θράκες βασιλεῖς, τίς ὁποῖες ἐπρότεινε ὁ Χαρίδημος ἐξ ὀνόματος τῶν). Στὶς ἀρχαιρεσίες γιὰ τὴν ἐκλογὴ τῶν στρατηγῶν τοῦ ἐπομένου ἔτους (359/8) οἱ Ἀθηναῖοι ἐξέλεξαν στρατηγὸν τὸν Χαβρία γιὰ τὴν ἀντιμέτωπιση τῶν πραγμάτων στὴν Θράκη (Δημ. κατ' Ἀριστοκρ. 171).